

SİNEMA VE TOPLUMSAL BELLEK İLİŞKİSİ: “DEDEMİN İNSANLARI” FİLMİ ÜZERİNE BİR ANALİZ ¹

Ali ÖZTÜRK¹

ÖZ

Araştırma Makalesi

Research Article

¹ Dr. Öğretim Üyesi

İstanbul Topkapı Üniversitesi
İletişim Fakültesi, Radyo,
Televizyon ve Sinema- İstanbul,
Türkiye

E-Posta
aliiiozturkk@gmail.com

ORCID
0000-0002-2753-4286

Başvuru Tarihi / Received
17.12.2023

Kabul Tarihi / Accepted
17.09.2024

Toplumsal bellek, bir toplumun geçmiş olaylara dair kolektif hatırlama sürecini ve bu olayların tarihsel bağlamının anlaşılmasını ifade eder. Bu kavram, yalnızca bilginin depolanmasını değil, aynı zamanda aktif ve etkileşimli bir süreç olarak geçmişin anımsanmasını ve yeniden yorumlanmasını kapsar. Toplumsal bellek, bir toplumun kimliğini ve tarihini şekillendiren kolektif anlatılar aracılığıyla inşa edilir ve aktarılır. Bu aktarım sürecinde anma pratikleri ve ritüeller önemli bir rol oynar; bu pratikler, toplumsal hafızanın diri tutulmasına ve toplumsal bağların güçlenmesine hizmet eder. Sinema, görsel ve işitsel anlatımları kullanarak toplumsal belleğin etkili bir şekilde aktarılmasında önemli bir araçtır. Sinemanın sunduğu deneyimler, geçmişe dair kolektif hikayelerin geniş kitlelere iletilmesini sağlar. Bu çalışma, toplumsal bellek ile sinema arasındaki ilişkiyi teorik bir çerçevede incelemeyi hedeflemektedir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, bellek ve toplum konusuna odaklanarak geçmiş olayların nasıl saklandığı ve yeniden hatırlandığına dair teorik yaklaşımları ele almaktadır. İkinci bölümde toplumsal belleğin unsurları incelenmektedir. Bu bölümde, anma pratiklerinin ve ritüellerin toplumsal belleğin canlı tutulmasındaki rolüne değinilmektedir. Üçüncü bölümde ise sinemanın toplumsal bellekle olan ilişkisi ele alınmaktadır. Sinemanın toplumsal belleği nasıl etkilediği ve bu süreçteki rolü, örnek film olarak seçilen Dedemin İnsanları üzerinden analiz edilmektedir. Sinemanın toplumsal bellek üzerindeki etkisini anlamak için, filmin toplumsal hafızayı nasıl temsil ettiğine dair detaylı bir inceleme yapılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, olguların ve olayların kendi bağlamlarında anlamlandırılmasını amaçlar ve bu bağlamda olaylara yüklenen anlamları analiz eder. Bu bağlamda filmdeki temalar, anlatılar ve karakterler aracılığıyla toplumsal belleğin aktarımı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bellek, Toplumsal Bellek, Bellek ve Sinema, Dedemin İnsanları filmi.

THE RELATIONSHIP BETWEEN CINEMA AND SOCIAL MEMORY: AN ANALYSIS OF THE FILM “DEDEMİN İNSANLARI”

ABSTRACT

Collective memory refers to a society's process of collectively recalling past events and understanding their historical context. This concept encompasses not only the

storage of information but also the active and interactive process of remembering and reinterpreting the past. Collective memory is constructed and transmitted through collective narratives that shape a society's identity and history. In this process, commemorative practices and rituals play a crucial role in keeping social memory alive and strengthening social bonds. Cinema serves as a significant medium for the effective transmission of collective memory through visual and auditory storytelling. The experiences provided by cinema enable the dissemination of collective stories related to the past to wider audiences. This study aims to examine the relationship between collective memory and cinema within a theoretical framework. The study consists of three sections. The first section focuses on the concepts of memory and society, addressing theoretical approaches to how past events are stored and recalled. The second section examines the elements of collective memory, emphasizing the role of commemorative practices and rituals in keeping collective memory vibrant. The third section explores the relationship between cinema and collective memory. It analyzes how cinema affects collective memory and its role in this process, specifically through the film *My Grandfather's People* (Dedemin İnsanları). To understand the impact of cinema on collective memory, a detailed analysis has been conducted on how the film represents social memory. This study employs a qualitative research method. Qualitative research aims to interpret phenomena and events within their contexts, analyzing the meanings attributed to them. In this context, the transmission of collective memory is evaluated through the themes, narratives, and characters presented in the film.

Keywords: Memory, Social Memory, Memory and Cinema, Dedemin İnsanları.

GİRİŞ

Bellek, farklı disiplinlerin kesişim noktasında yer alan ve çok katmanlı bir kavram olarak, sosyal bilimler literatürüne önemli katkılar sunmuştur. Başlangıçta psikoloji disiplini aracılığıyla sosyal bilimlere giren bellek kavramı, zamanla sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi ve tarih gibi birçok farklı disiplinin de dikkatini çekmiştir (Devine-Wright, 2003: 13-18). Belleğin sosyal bilimler bağlamında artan bir ilgi görmesinin sebeplerinden biri, teknolojinin hızla geliştiği Sanayi Devrimi'dir. Sanayi Devrimi, toplumsal yapılar üzerinde derin etkiler yaratarak, toplumsal belleğin biçimlenmesinde yeni dinamikler doğurmuştur. Teknolojinin gelişimiyle birlikte, bilginin üretilmesi, saklanması ve paylaşılması süreçlerinde büyük değişimler yaşanmış; bireyler ve toplumlar dijital ortamlarda hafızalarını oluşturup paylaşabilir hale gelmiştir. Bu hızlı dönüşüm, toplumsal bellekte de bir yeniden yapılanma sürecini

başlatmış ve bu durum sosyal bilimcilerin ilgisini daha fazla çekmiştir. Öte yandan, toplumsal belleğin kavramsallaştırılmasındaki önemli bir diğer etken, 20. yüzyılda yaşanan siyasal olaylar olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı ve savaşın sonrasında ortaya çıkan otoriter rejimlerin, farklı etnik ve kültürel kimlikleri asimile etme girişimleri, toplumsal bellek üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu asimilasyon girişimleri, toplulukların belleğinde silinmesi zor izler yaratmış ve bu olayların sonraki nesiller tarafından sürekli olarak hatırlanmasını sağlamıştır (Fischer ve Lorenz, 2009: 18-24). Toplumsal belleğin bu süreçlerle nasıl şekillendiği, tarihsel olayların etkisinin unutulmazlığı ve belleğin kültürel aktarımı, sosyal bilimlerin belleğe yönelik ilgisini derinleştiren önemli faktörler arasında yer almıştır.

Toplumsal bellek, sosyal bilimler açısından özellikle travmatik olaylar ve bu olayların toplumlar üzerindeki etkileri bağlamında büyük önem taşımaktadır. Kitlesel ölümler, zorunlu göçler, soykırımlar ve benzeri suçlar gibi travmatik deneyimler, toplumların kolektif hafızasında derin izler bırakır ve toplumsal belleğin temel bir işlevi haline gelir. Bu tür olaylar, geçmişin acı verici hatıralarını hatırlama ve koruma gerekliliğini ortaya koyar. Toplumsal bellek, aynı zamanda travmatik olayların kurbanlarını anma, adalet arayışı ve toplumsal değişim için bir motivasyon kaynağı olabilmektedir. Bu süreç, travmatik deneyimlerin toplumsal hafızaya yerleşmesini sağlar ve toplumun bu travmalardan doğan yaraları iyileştirme çabalarına katkıda bulunur. Bu bağlamda, sosyal bilimlerin toplumsal belleği incelemesi, travmatik olayların bireyler ve toplumlar üzerindeki etkilerini anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Toplumsal belleğin analizi, toplumların geçmişle nasıl ilişki kurduğunu, bellek süreçlerini nasıl yönettiğini ve toplumsal değişimin hangi dinamikler doğrultusunda gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Travma yaşamış toplumların bellek uyanışları ve yeniden inşa süreçleri, birçok faktörün etkisiyle çeşitlilik gösterebilir. Bu faktörler arasında kültürel yapı, sosyal dinamikler, dini inançlar, siyasi ortam ve diğer toplumsal unsurlar belirleyici rol oynamaktadır. Her toplum, travma sonrası bellek süreçlerini kendi tarihsel, kültürel ve sosyal koşulları doğrultusunda deneyimler. Bu süreçler, toplumun geçmişle yüzleşme, travmayı anlamlandırma ve işleme yönündeki çabalarını içermektedir. Bununla birlikte, bu bellek inşa süreçleri, travmanın derinliği, olayların niteliği ve toplumun

kültürel yapısına bağlı olarak büyük farklılıklar gösterebilir. Bu açıdan, toplumsal belleğin analiz edilmesi, travma sonrası toplumların iyileşme ve yeniden yapılandırma süreçlerinin anlaşılması için sosyal bilimlere önemli bir perspektif sunmaktadır.

Kültürel faktörler, toplumların travma sonrası bellek süreçlerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bir toplumun sahip olduğu inançlar, değerler ve normlar, travmanın nasıl hatırlanacağı, aktarılacağı ve anlamlandırılacağı üzerinde derin etkiler bırakır. Bazı kültürel bağlamlarda, travmatik deneyimler kolektif düzeyde paylaşılır ve toplumsal anılar haline gelirken, diğer toplumlarda bu tür deneyimler daha çok bireysel düzeyde saklanabilir ve toplumsal bellek sürecine sınırlı oranda dahil edilebilmektedir (Halbwachs, 1992: 26-32).

Kültürel pratikler, törenler, ritüeller ve anma etkinlikleri, toplumun travmayı işleme ve belleğini yeniden inşa etme sürecine katkıda bulunabilmektedir. Sosyal yapı da travma sonrası bellek süreçlerinde merkezi bir öneme sahiptir. Aile, akrabalık bağları, komşuluk ilişkileri ve daha geniş toplumsal ağlar, travmatik olayların etkileriyle başa çıkmada önemli bir destek sistemi sağlar. Bu sosyal ağlar, travmanın anlatılması, paylaşılması ve toplumsal bellek sürecinde işlenmesi için gerekli olan ortamı yaratır (Connerton, 1989: 42). Aynı zamanda, bir toplumun travma hikayelerini kaydetme, koruma ve geleceğe aktarma mekanizmaları, sosyal yapıya bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Örneğin, bazı toplumlarda yazılı tarih, müzeler ve anıtlar gibi resmi mekanizmalar bellek inşasında kullanılırken, diğer toplumlarda sözlü tarih veya halk gelenekleri bu işlevi yerine getirebilmektedir. Dini inançlar da toplumsal bellek süreçlerini etkileyen bir faktördür. Din, travmanın anlamlandırılması, kabul edilmesi ve iyileşme sürecinde topluma hem bireysel hem de kolektif düzeyde bir çerçeve sunar. Dinin sağladığı ritüeller, dualar, toplumsal törenler ve manevi destek, travma sonrası bellek inşasında önemli bir rol oynar (Nora, 1989: 82). Bu bağlamda din, travmanın bireyler ve topluluklar tarafından işlenmesine ve anlamlandırılmasına yardımcı olarak, toplumsal belleğin bir parçası haline gelebilmektedir. Travmanın derinliği ve geçmişte yaşanan olayların niteliği, toplumsal bellek süreçlerinde belirleyici bir diğer unsurdur. Özellikle büyük çaplı travmalar, kolektif hafızada derin izler bırakır ve toplumsal belleğin uzun vadeli bir parçası haline gelir. Soykırımlar, savaşlar ve zorunlu göçler gibi olaylar, toplumların belleğinde güçlü ve kalıcı bir yer

edinir. Bu tür olaylar, toplumların sadece geçmişle olan ilişkilerini değil, aynı zamanda geleceğe yönelik bellek inşa süreçlerini de etkilemektedir (Assmann, 2011: 12).

Dünyanın birçok farklı coğrafyalarında olduğu gibi Balkanlar ve Anadolu'da yaşanan travmalarda toplumsal belleğin önemli bir parçası haline gelmiştir. Özellikle bu coğrafyalarda yaşanan savaşlar, etnik çatışmalar ve göçler, derin izler bırakmış ve toplumların bellek süreçlerini derinden etkilemiştir. Bu etkinin bir yansıması da sinemadır. Çalışmamızın konusunu olan filmde geçen hikâye, Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi sonrasında fon olarak kullanılmaktadır. Bu mübadele, 30 Ocak 1923'te İsviçre'nin Lozan şehrinde imzalanan bir antlaşmayla gerçekleştirilmiştir (Kocatürk, 1988: 375-378). Mübadele kelimesi, Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ile özdeşleşen bir kelimedir ve değişim anlamına gelir. Bu değişim, etnik ve kültürel kimliklerin bir şekilde değiştiği bir süreci ifade eder. Türk-Yunan nüfus mübadelesi ile Batı Trakya'daki Türkler ile İstanbul'daki Rumlar hariç; Yunanistan'da yaşayan Türkler ile Türkiye'de yaşayan Rumların yer değiştirilmesidir. Bu zorunlu göç süreci neredeyse bir buçuk milyon insanın yaşamını değiştirmiştir (Pallis, 1997: 103-105). Bu mübadele, toplumların belleğinde derin izler bırakan bir olay olmuş ve bu travmatik deneyimler toplumsal belleğin bir parçası haline getirmiştir. Mübadele süreci, birçok insanın zorunlu olarak evlerini terk etmesi, ailelerin ayrılması ve yeni yerleşim yerlerine adapte olma zorunluluğu gibi travmatik deneyimlerle doludur. Bu süreçte, insanlar köklerinden koparılmış, tanıdık ve güvenli olanı terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle, mübadele, Balkanlar ve Anadolu coğrafyasında toplumsal bellekte derin izler bırakan bir olay olmuştur. Mübadele sonrası yaşanan hikayeler, anılar ve anlatılar, toplumların geçmişleriyle yüzleşme ve travmanın etkilerini anlama çabalarını yansıtır. Bu travmatik deneyimlerin unutulmaması ve geçmişin hatırlanması, toplumsal belleğin önemli bir işlevini oluşturur.

Sinema, toplumsal belleğin korunması ve yeniden inşa edilmesi açısından önemli bir araçtır. Görsel ve işitsel unsurların birleşimiyle hikâye anlatımı yaparak izleyicilere belirli bir dönem, olay veya toplumsal durumla ilgili bir bakış açısı sunar. Bu sayede, toplumsal belleğin canlandırılması ve geçmişin hatırlanması sağlanır. Filmler aracılığıyla, tarihî olayları veya toplumsal konuları ele alarak izleyicilere olayların ve süreçlerin farklı perspektiflerini sunar. Bu sayede, toplumun ortak bir

hafıza oluşturmaya ve geçmişini anlamlandırmasına yardımcı olur. Sinemanın toplumsal belleğe olan katkısı, kolektif bir anlatı inşa etme potansiyeline dayanır ve toplumun ortak bir hikayesini anlatarak geçmişini canlandırarak, izleyicilere ortak bir bellek oluşturma imkânı sunar. Bu ortak bellek, toplumun değerleri, deneyimleri ve kimliğiyle bağlantılıdır. Ayrıca, toplumsal belleğin korunması ve yeniden inşası, duygusal bağlantılar kurma ve empati yapma imkânı da sağlar. Filmler aracılığıyla, izleyicilerin geçmiş olaylara ve deneyimlere duygusal olarak bağlanmasını ve bu sayede toplumsal belleğin derinleşmesini sağlar. İzleyiciler, film karakterlerinin yaşadıklarını deneyimleyerek empati kurar ve toplumsal deneyimleri paylaşır. Bu sayede, toplumun kimliğini ve değerlerini korurken, geçmişin hatırlanmasını ve gelecek için dersler çıkarılmasını sağlar.

Bu çalışma, bellek, toplum ve sinema arasındaki ilişkinin anlaşılması ve toplumsal belleğin korunması ve yeniden inşa edilmesinde sinemanın rolünün vurgulanması amacıyla yapılmıştır. Çalışma, toplumsal bellek ile sinema arasındaki ilişkiyi daha geniş bir perspektiften ele alarak, önceki çalışmalardan birkaç önemli açıdan farklılık göstermektedir. Öncelikle, bu çalışma, sinemanın toplumsal belleği nasıl inşa ettiğini ve koruduğunu incelemekte ve bu bağlamda "Dedemin İnsanları" filmi üzerinden bir analiz gerçekleştirmektedir. Bu film, özellikle Türk-Yunan nüfus mübadelesi sonrası yaşanan travmatik deneyimlerin sinemadaki temsiline odaklanarak, önceki çalışmaların genellikle savaşlar gibi büyük ölçekli travmalara odaklanmasının ötesine geçmektedir. Bu çalışmanın bir diğer önemli katkısı, toplumsal bellek ile sinema arasındaki ilişkinin kültürel ve tarihsel bağlamda nasıl şekillendiğine dair kapsamlı bir analiz sunmasıdır. Özellikle, Türk-Yunan nüfus mübadelesinin toplumsal bellek üzerindeki etkilerini ve sinemanın bu süreci nasıl temsil ettiğini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bu bağlamda, sinemanın toplumsal hafızayı nasıl inşa ettiğini ve geçmişin hatırlanmasında nasıl bir rol oynadığını incelemek için geniş bir literatür taraması ve analitik bir yaklaşım kullanmaktadır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde "Bellek ve Toplum" konusu ele alınmıştır. Bu bölümde geçmişte yaşanan olayların nasıl saklanabildiği ve tekrar hatırlanabildiği üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde "Toplumsal Belleğin Öğeleri" ele alınmıştır. Bu bölümde, ortak bir amaca sahip toplulukların nasıl bir hayat görüşü

oluşturduğu ve bu sürecin toplumsal bellek üzerinden nasıl gerçekleştiği üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise "Sinema ve Bellek İlişkisi" başlığı altında sinemanın toplumsal bellekle olan ilişkisi ele alınmıştır. Bu bölümde sinemanın bir bellek kurucusu olarak olayları yeniden inşa ederek kitlelere aktardığı ve toplumsal belleğin oluşumunda nasıl bir rol oynadığı açıklanmıştır. Ayrıca çalışmanın amacı, önemi ve sınırlılıkları belirtilmiş ve çalışmanın konusu olan "Dedemin İnsanları" filmi üzerinden analiz yapılmıştır.

1. Bellek ve Toplumsal İlişki

Belleğin bireysel ve toplumsal boyuttaki önemi, geçmişin izlerini taşıyan ve geleceğin yolculuğunu şekillendiren temel bir unsurdur. Çalışmanın bu bölümde, belleğin tanımı ve önemi üzerinde durulmuş, belleğin tarihsel süreç içindeki önemini ve farklı düşünürlerin bu konuya nasıl yaklaştığı ele alınmıştır.

Bellek, geçmişte yaşanmış olan olayların saklanabilme ve tekrardan hatırlanabilme yetisidir. Neyi hatırladığımız veya hatırlayamadığımız insanlığın tarihsel süreci içerisinde birçok düşünürün üzerinde durduğu, fikirler ürettiği ve tartıştığı bir konu olmuştur. Bu konu, sosyolojinin inceleme alanına Maurice Halbwachs'ın çalışmalarıyla girmiştir ve Halbwachs toplumsal belleği bireysel bellekten ayrı bir şekilde ele alarak önemli bir katkı sunmuştur. Belleği toplumsal alana taşıyan Halbwachs'tan bu yana özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sözlü tarih ve bellek üzerinde yoğunlaşan bilimsel çalışmaların sosyal bilimciler tarafından değer görmüştür. Bu ilginin arkasında, yaşanan siyasal ve politik olayların etkisi vardır. Travma yaşayan toplumlar, kendi belleklerine tutunarak geçmişle yüzleşme ve yaşam mücadelesi verme çabası içerisine girmişlerdir (Assmann, 2019: 17-19).

Bellek konusu, antik çağdan bu yana düşünce üretkenlerin ilgi alanına girmiş ve farklı perspektiflerle ele alınmış bir konudur. Bu süreçte Antik Yunan filozoflarından Platon ve Aristoteles, gibi düşünürler bellek konusunu ele almış, sonraki farklı süreçlerde Descartes, Locke, Hume, Kant, Bergson, Freud gibi düşünürler ve bilim insanları bellek konusunu incelemiş ve farklı perspektifler sunmuşlardır (Aristotle, 1996: 32). Bu tarihsel süreçte belleğin doğası, işleyişi ve etkileri üzerine çeşitli düşünce ve yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bu nedenle bellek kavramının tarihsel

sürecine bakmak, bizlere belleğin nasıl anlaşıldığı ve kavramsallaştırıldığı konusunda önemli bir perspektif sunmaktadır (Hamilton ve Cairns, 2005: 78). Platon'un "Menon: Erdem Üzerine" adlı eserinde belleğe dikkat çekmiş ve (Platon, 2009: 74-82) belleği hatırlatıcı bir unsurdan ziyade bilginin kaynağı olarak görmüştür. Platon, belleğin zihinsel bir yük taşıyan diyalektik bir sanat olduğunu belirtmiş ve ontolojik bir rolü olduğunu vurgulamıştır (Princeton, 1969: 56). Aristo ise belleği duyarlar ve algılamayla ilişkili olarak ele almıştır. Ona göre, bellek bedenin bir fonksiyonudur ve gelişmiş hayvan türlerinde de bulunur. Ancak insan, diğer hayvanlardan farklı olarak hatırlama yeteneğine sahiptir. Ona göre, insanın hatırlama kabiliyeti onun benzersiz zihinsel yeteneklerinden biridir (Barash, 2007: 12-16). Belleğin felsefede merkezi bir önem kazanması ise Çiçero ile başlamıştır. Çiçero'nun "De Oratore" adlı eserinde belleği anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır. Çiçero, hatırlamanın kurallarını belirlemeye çalışırken, onun için önemli olan hatırlananın nasıl hatırlandığıdır. O, hatırlananın gerçekliğinden ziyade hatırlamanın nasıl gerçekleştiğiyle ilgilenir. Augustine ise belleği çalışmalarına konu edinen diğer bir düşünürdür. Augustine, belleğin nasıl işlediğinden çok, gerçeği nasıl barındırdığıyla ilgilenmesi gerektiğini belirtir. Onun odak noktası, yaratıcının nasıl hafızada temsil edildiğidir. Bu bağlamda bakıldığında Eskiçağ' da Platon ve Aristoteles'in, Orta çağ'da Augustinus, Roma dönemlerinde Çiçero gibi düşünürlerin belleği, bireysel düzlemde ele aldıkları görülmektedir (Cicero, 2001: 20). Bu düzlemde toplumsal boyut söz konusu değildir. Hatırlama ve unutmaya henüz bireysel boyuttadır. 17. ve 19. yüzyıllar arasındaki dönemde önemli düşünürlerin toplumsal belleğe ilgi duymuş ve bu konuda çalışmalar yapmışlardır (Hume, 2000: 80). John Locke, Jean-Jacques Rousseau, David Hume, Gottfried Wilhelm Leibniz ve William Wordsworth gibi düşünürler, toplumsal belleğe yönelik ilgi göstermiş olanların başında gelmektedir (Dolansky, 2018: 30-34). Bu düşünürler arasından özellikle John Locke'a ayrı bir yer ayırmak gerekir. Locke, "İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme" adlı eserinde, "Tabula Rasa" (boş levha) kavramıyla insan zihninin doğuştan hiçbir şey taşımadığını ve öğrenmenin tamamen deneyimle gerçekleştiğini belirtir. Ona göre insanın bilgisi deneyimlerle kazanılır (Locke, 2000: 80).

Bellek konusu, 20. yüzyılın başlarına kadar olan dönemde bilim ve teknolojideki ilerlemesiyle birlikte her alanda önem kazanmıştır. Özellikle toplumsal ilişkiler ile bireylerin psikolojisi arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik çalışmalarda bellek konusunu ön plana çıkarmıştır (Baddeley, 1997: 56). Psikoloji alanında Sigmund Freud ve Carl Gustav Jung, bilinç dışının bireyin hatırlama ve unutma süreçlerinde belirleyici bir rol oynadığını ileri sürerek bu konuya odaklanmışlardır (O'boyle, 2006: 72). Bu düşünürlerin yaklaşımları, belleğin doğasını ve işleyişini anlamaya yönelik erken dönem felsefi düşüncenin bir parçasıdır. (Bennet, 2006: 64). Bu yaklaşım, Freud ve Jung'un "travmatik hafıza" olarak adlandırılabilir bir hafıza türünün genel çerçevesini ortaya koymalarına olanak sağlamıştır. Ayrıca, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında savaş ve bellek arasındaki ilişkiye dair önemli bir perspektif sunan bir kavram olduğunu da belirtmek gerekir (Winter ve Sivan, 2005: 44-53). Maurice Halbwachs'ın çalışmaları toplumsal belleğin önemini vurgularken, Emile Durkheim'in sosyolojik yaklaşımı da toplumsal düzenin ve kolektif normların bireyleri etkileyen bir güç olduğunu belirtir. Durkheim'a göre, toplum dışarıdan dayatılan gerekliliklerle şekillenir ve bireyler bu gerekliliklere uyum sağlamak zorundadır. Hukuk kuralları, toplumsal tutumlar ve davranışlar gibi unsurlar toplum tarafından belirlenir ve bireylerin bu kurallara uyması beklenir. Dolayısıyla, Durkheim'in yaklaşımında toplumun birey üzerinde etkili olduğu ve sosyal normların bireyin hareketlerini belirlediği vurgulanır (Bel vd., 1998: 112). Durkheim'in bu yaklaşımı, hatırlama ve unutma süreçlerinin keyfi olarak gerçekleşmediğini, toplumsal bileşenlerin bu süreçleri etkilediğini gösterir.

Toplumun dayattığı normlar, değerler, sosyal kurumlar ve diğer toplumsal faktörler, bireylerin hatırlama ve unutma süreçlerini şekillendirir ve yönlendirir. Bu süreçlerin sosyal bir boşlukta gerçekleşmeyeceği varsayıldığında bellek toplumsal olduğu söylenebilir. Üyeler, toplumsal gruplar halinde hatırlar ve unutur. Bu da içinde bulunulan topluluk tarafından paylaşılan yaygın gelenekler ve sosyal temsillerin benimsendiği anlamına gelir. Bu bağlamda, belleğin toplumsal bir olgu olduğu söylenebilir çünkü hatırlama ve unutma süreçleri sosyal bir boşlukta gerçekleşmez. Bireyler, toplumsal gruplar içinde hatırlama ve unutma eylemlerini gerçekleştirir.

Toplumun bir parçası olarak, bireyler toplumsal gruplarının etkileşimleri ve paylaşılan deneyimleri üzerinden hatırlama ve unutma süreçlerini yaşarlar (Misztal, 2003: 11).

Jan Assmann, hafıza çalışmalarında kolektif hafıza kavramına odaklanır ve hatırlamanın zamana-mekâna bağlılık, gruba bağlılık ve tarihin yeniden kurulması gibi unsurların gerçekleşmesiyle mümkün olabileceğini vurgular. Geçmişin zamansal ve mekânsal bağlantıları, toplumun toplumsal hafızası ve tarihin yeniden anlatılması, hatırlamanın gerçekleşebilmesi için önemlidir. Assmann'a göre, toplumlar tarihlerini anlatarak, sembollerle ifade ederek ve kolektif hafıza aracılığıyla geçmişi aktararak ortak bir anlayış oluştururlar (Assmann, 2015: 49). Maurice Halbwachs ve Jan Assmann'ın yanı sıra sosyolog ve antropolog olan Paul Connerton da hatırlama sürecini inceleyen önemli isimlerden biridir. Connerton, hatırlamanın toplumsal pratikler ve törensel yöntemler aracılığıyla gerçekleştiğini savunur. Ona göre, geçmiş olayların hatırlanabilmesi için onları öykülendirme ve hikayeleştirme sürecine ihtiyaç vardır. Bu şekilde geçmiş, anlamlı bir şekilde yeniden inşa edilebilir ve hatırlanabilir hale gelir. Anma törenleri, bu hikayeleştirme sürecinde önemli bir rol oynar. Törenler, toplumun ortak bir anlam ve anlatı oluşturmasına yardımcı olur ve geçmişin sembolik olarak canlandırılmasını sağlar. Törenlerde kullanılan semboller, ritüeller ve jestler, toplumun kolektif hafızasını canlı tutmaya ve geçmiş olayları hatırlamaya yardımcı olur. Connerton, hatırlamanın sadece bireyin içsel bir süreç olmadığını, toplumsal pratiklerle şekillendiğini ve törensel yöntemlere ihtiyaç duyduğunu vurgular. Törenler, toplumun belleği ve geçmişi ile bağlantı kurmanın bir yolu olarak işlev görür ve geçmiş olayların hatırlanmasını kolaylaştırır (Connerton, 2019: 86). Bu düşünürlerin ortaya koyduğu perspektifler, hatırlamanın toplumsal boyutunu ve toplumsal belleğin önemini göstermesi açısından önemlidir.

Marx'ın bellek kavramına doğrudan odaklanan ayrıntılı bir tartışması olmamakla birlikte, sınıf bilinci ve sınıf aidiyeti gibi kavramlar üzerinden dolaylı olarak bellek konusuna değinmiştir. Marx'a göre, sınıf bilinci, belirli bir sosyal sınıfa mensup bireylerin o sınıfın ortak çıkarları, değerleri ve hedefleri hakkında bilinç sahibi olmalarıdır. Marx temelde iki tür sınıf bilincinden bahsetmektedir. Bunlar, burjuva sınıf bilinci ve proletaryanın sınıf bilinci (Slaughter, 1975: 90-116). Bellek konusuna değinen bir başka düşünür olan Georg Wilhelm Friedrich Hegel, felsefi düşüncesinde

belleğe ve hatırlamaya önemli bir yer verir. Hegel'e göre hatırlama, tarihsel süreçte tinin ilerlemesine ve kendini gerçekleştirmesine hizmet eden bir süreçtir. Hegel'in felsefesinde tin (Geist) kavramı, insan düşüncesinin ve bilincinin evrensel bir ifadesidir. Tin, kendini gerçekleştirmek için tarihsel süreçte ilerler ve kendini farklı aşamalarda açığa çıkarır. Bu süreçte hatırlama önemli bir role sahiptir (Andrew, 2007: 16). Marx ve Hegel'in bellek üzerine düşünceleri, toplumsal bilincin ve toplumsal dönüşümün anlamlandırılmasında önemli katkılar sunar. Bellek, sınıf bilinci ve tinin hareketleri gibi kavramlar, toplumun ve bireylerin sosyal yapılanmasını ve dönüşümünü anlamak için sosyolojik bir perspektiften ele alınabilir.

Henri Bergson bellek konusuna yoğun bir vurgu yapmış ve belleğin sosyal boyutunun oluşmasında önemli katkılar sağlamıştır. Onun, belleğin bireysel düzeyi üzerinde durmasına rağmen sosyologlar ve antropologlar arasında etkili olmuştur. Ona göre bellek, sürecin depolandığı yerdir ve geçmiş, şimdiki zaman içinde imgeler ve algıların temsilleriyle varlığını sürdürür. Bu anlayışıyla Bergson, belleğin statik bir olgu olmadığını ve sürekli bir şekilde yeniden inşa edildiğini savunur (Bergson, 2007: 36). Bellek konusuyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilenen diğer düşünürler arasında Friedrich Nietzsche, Immanuel Kant, Edmund Husserl ve Friedrich Wilhelm Joseph Schelling gibi isimler bulunur. Nietzsche, tarih ve tarih yazımıyla ilgili düşüncelerinde belleğe değinirken, Kant saf akıl ve bilgi bağlamında bellek konusunu ele alır. Husserl fenomenoloji felsefesi çerçevesinde bilinç ve bilinçaltıyla ilgili olarak belleğe atıfta bulunurken, Schelling ve Fichte evrim ilkesiyle ilişkili olarak bilinçsizlikten bilince doğru hafıza konusuna düşünce sistemleri içinde yer verirler. Bu düşünürlerin katkıları, bellek konusunun farklı disiplinler ve düşünce sistemleri içinde nasıl ele alındığını ve anlamlandırıldığını göstermektedir. Bu düşünürler, bellek konusunda farklı bakış açıları ve disiplinlerden gelen yaklaşımlarıyla bellek çalışmalarının zenginleşmesine ve derinleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Her biri belleğin toplumsal, siyasal, kültürel ve psikolojik boyutlarını farklı perspektiflerden ele almış ve disiplinler arası bir yaklaşımı desteklemiştir.

2. Toplumsal Belleğin Öğeleri

Geçmişte yaşanmış olan olayların saklanabilme ve tekrardan hatırlanabilme yetisi olarak tanımlanabilecek olan bellek kavramı, neyi hatırladığımız veya

hatırlayamadığımızın süreci içerisinde birçok düşünürün üzerinde durduğu, fikirler ürettiği ve tartıştığı bir konu olmuştur. Bu tartışmaların odağını ise toplumsal belleği etkileyen iki unsur olan hatırlama ve unutma süreçlerinin etkileşimiyle şekillenen yapısıdır. Bu süreçler, toplumsal belleğin oluşmasına katkıda bulunurlar ve toplumun kimlik, değerler ve geçmişle olan bağını korumada önemli bir katkı sunarlar.

Hatırlama ve unutma pratiklerinin incelenmesi, toplumsal belleğin oluşumunu ve dönüşümünü anlamak açısından önemlidir. Bu inceleme, toplumun geçmişle olan ilişkisini, değerlerini, kimliğini ve gelecek perspektifini anlamaya katkı sağlar. Ayrıca, hangi olayların hatırlanıp hangilerinin unutulduğunu belirleyen faktörleri anlamak, toplumun belleğini etkileyen güçlerin ve dinamiklerin farkına varmamıza yardımcı olabilir. Çalışmanın bu bölümünde bireyin ve toplumun hatırlama ve unutma pratiklerini ele alıp, toplumsal belleğin oluşmasındaki rolünü incelenmektedir.

2.1. Bellekte Hatırlama

Bellek, insanların deneyimlerini saklama ve hatırlama yeteneğini ifade eder. Bu yetenek, bilincin farkında olduğu ve deneyimlediği gerçekleri bellekte depolamayı ve daha sonra hatırlamayı sağlar. Hatırlama, yaşamın her alanında önemli bir rol oynar çünkü geçmiş deneyimlerin hatırlanması, öğrenme, problem çözme, karar verme ve kişisel kimlik inşasında büyük önem taşır. Bu süreç, bellekte depolanan bilgilerin geri çağırılması ve hatırlanmasıyla gerçekleşir (Casey, 2000: 110).

Hatırlama, iki adımlı bir süreçtir; bilginin depolanması ve bilginin geri çağırılması. Depolama aşamasında, öğrenilen bilgiler uzun süreli bellekte saklanır. Geri çağırma aşamasında ise, bu bilgiler hatırlanmaya çalışılır. Bu süreçte, mevcut olaylarla geçmiş deneyimlerin birleştirilmesi ve bağlantı kurulması gereklidir. Bu bağlamda, hatırlanan bilgilerin bağlamsal özgünlüğü ve kişisel alaka düzeyi, hatırlamayı etkileyen önemli faktörlerdir (Mayer ve Schönberger, 2009: 21). Hatırlama sürecinde, toplumun belleğinde yer eden veya yer etmesi istenen olaylar ve hatıralar, toplumun dinamiklerine bağlı olarak gelişir. Bu dinamikler, topluma hâkim olan anlayış, siyaset, kültür, gelenekler ve din gibi faktörlerdir. Bu faktörler, toplumun belleğini etkileyen ve şekillendiren unsurlardır (Dunn, 2004: 520-526). Toplumun hâkim anlayışı, bir olayın veya hatıranın toplum belleğinde nasıl yer alacağını belirler.

Siyasi faktörler, geçmişteki olayların hatırlanmasını etkiler ve toplumsal bellekte hangi olayların öne çıkacağını belirler. Kültürel faktörler, toplumun değerleri, normları, gelenekleri ve ritüelleri üzerinden hatırlama sürecini etkiler. Geleneksel anlayışlar ve dini inançlar da toplumun belleğini şekillendirir ve belirli olayların hatırlanmasını sağlar.

Belleğin oluşmasında ritüeller, bayramlar, gelenek ve görenekler gibi toplumsal etkinlikler önemli bir rol oynamaktadır. Bu etkinlikler, toplumun ortak belleğini oluşturan hatıraların oluşmasını sağlar. Örneğin, bayramlar ve kutlamalar, toplumun geçmişteki önemli olayları hatırlamasını ve bu olaylara ilişkin değerlerin nesilden nesillere aktarılmasını sağlar. Mekanlar, belleği etkileyen figürler olarak önemlidir. Özel mekanlar, anıtlar, anıt mezarlar, müzeler ve diğer tarihi ve sembolik mekanlar, toplumun belleğinde belirli olayların ve hatıraların korunmasını ve hatırlanmasını sağlar. Zaman, bellekteki bilgilere erişimin, hatırlamanın ve hatıraların şekillenmesinde etkili olan bir faktördür. Hatırlama süreci, geçmiş deneyimlerin bellekteki depolama ve geri çağırma mekanizmalarıyla ilişkilidir ve bu mekanizmalar zamanın etkisi altında çalışır. Zamanın rolü hatırlama sürecinde şu şekillerde açığa çıkar.

2.1.1. Bellekteki Depolama

Öğrenilen bilgilerin, deneyimlerin ve olayların ne zaman ve hangi sırayla belleğe kaydedildiği, hatırlama sürecini etkileyen önemli bir faktördür. Zaman içinde öğrenilen bilgiler, daha sonra hatırlama sürecinde kullanıldığında, geçmiş olayların zamanlaması ve sırası hatırlanabilmektedir.

2.1.2. Hatırlama Sırası

Geçmişteki deneyimler, zaman içinde bir sıra ve kronolojiye sahiptir ve bu kronoloji, hatırlama sırasını etkiler. Örneğin, olayların kronolojisine göre bir sırayla hatırlama yapılabileceği gibi, zamanın geçmişe uzaklaştığından daha yeni olaylar daha kolay hatırlanabilir.

2.1.3. Hatırlama Süresi

Zaman, hatırlamanın süresini ve hatırlanan bilgilerin ne kadar süreyle bellekte kalacağını etkiler.

2.1.4. Geçmiş ve Gelecek İlişkisi

Hatırlama, geçmiş ile gelecek arasındaki ilişkiyi belirleyen bir süreçtir. Geçmiş deneyimler, gelecekteki kararlar, davranışlar ve tahminler üzerinde etkili olabilir (Karpicke, 2012: 162). Bir şeyin hatırlanabilmesi veya hatırlatılabilmesi için belli bir zaman geçmesi gereklidir. Bu zaman, hatırlanacak olayın, deneyimin veya bilginin bellekte yer edinmesi ve olgunlaşması için gereken süreyi ifade eder. Bu süre, kişiden kişiye ve olayın önemine bağlı olarak değişebilir. Hatırlamada zamansallık, geçmişe yönelik bir geri dönüş ve geçmişin anılarının canlandırılması anlamına gelir. Özellikle toplumsal bellekte, bir olayın veya deneyimin toplumun hafızasında önemli bir yer edinmesi için belli bir sürenin geçmesi gerekebilmektedir. Bu süre, toplumun olaya verdiği önem, etkisi, sembolik değeri ve anlamıyla ilişkilidir.

2.2. Bellekte Unutma

Unutma süreci oldukça karmaşık bir olgudur ve zaman, mekân ve toplumla olan etkileşimler büyük önem taşımaktadır. Unutma, bireylerin ve toplumun yaşantıları, deneyimleri ve bilgileri zaman içinde hatırlamadıkları veya öncelik vermedikleri durumları içerir. Bellek sürekliliğini sağlamak adına bazı bilgilerin geri plana atılması veya silinmesiyle ortaya çıkar. Ancak, unutma eylemi sosyal hayatta birçok faktöre maruz kalır ve çeşitli etkenlerle şekillenir.

Toplumsal ve kültürel etkileşimler, medya, eğitim sistemi, politik güçler ve toplumun değerleri, unutma sürecinde etkili olabilir. Bu süreçte, bir toplumun hafızasında belirli olayların hatırlanması veya hatırlanmaması, toplumsal etkileşimler ve değerlerle şekillenebilmektedir. Bazı bilgilerin unutulması, belirli bir toplumun hafızasını etkilemek veya belirli bir perspektifi ön plana çıkarmak için bilinçli olarak yapılan "unutturma" girişimleriyle de ilişkilendirilebilir. Bu tür girişimler, politik, sosyal ve kültürel güçlerin rol oynadığı durumlarda ortaya çıkabilir. Örneğin, toplumun geçmişte yaşadığı olumsuz veya utanç verici olayların toplumsal hafızadan silinmesine yönelik politik manipülasyonlar veya belirli olayların yanlış anlatılmasıyla unutma süreci şekillendirilebilmektedir. Aynı şekilde, belirli bir toplumun tarihindeki

önemli olayların bilinçli olarak vurgulanarak diğer olayların gölgede bırakılması da unutma sürecini etkileyebilir. Bu nedenle, unutma süreci sadece kişisel bir bellek olayı olmaktan çıkıp toplumsal hafıza ve kimlik oluşturmada önemli bir rol oynar. Toplumsal ve kültürel etkileşimler de unutma sürecini etkileyen önemli faktörlerdir. Toplumdaki değerler, inançlar ve kültürel normlar, hangi bilgilerin hatırlanacağı ve hangilerinin unutulacağı konusunda etkili olabilmektedir. Ayrıca, medya ve eğitim sistemi de birey ve toplumun belleğini şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Medya aracılığıyla sunulan bilgiler, toplumun hafızasını etkileyebilmekte ve belli olayların hatırlanması veya unutulması konusunda etkili olabilmektedir.

Unutma sürecinin politik, sosyal ve kültürel güçlerle ilişkilendirilebileceği de doğrudur. Bazı durumlarda, belirli bir toplumun hafızasını etkilemek veya belirli bir perspektifi ön plana çıkarmak için bilinçli olarak "unuturma" girişimleri yapılabilmektedir. Marc Augé, "Unutma Biçimleri" adlı çalışmasında hatırlama ve unutma arasındaki ilişkiyi yaşam ve ölüm ekseninde ele alarak derin bir karşılaştırma sunar. Augé'ye göre, unutma bir anın kaybolmasıyla ortaya çıkar ve bu durum belleğin önemli bir bileşeni olarak düşünüldüğünde farklı bir boyut kazanır. Unutmanın yaşamın doğal bir parçası olduğunu savunan Augé, geçmişin izlerinin belleğin derinliklerine gömülmesi gerektiğini vurgular. Bu düşünce, birey ve toplumun geçmişle olan ilişkisini sorgulayan bir perspektif sunar. Zamanla biriken anılar ve deneyimler, bellekte yer tutarken, bazıları önemli olaylarla özdeşleşip ön plana çıkarken, diğerleri geri planda kalır. Bu bağlamda, unutma süreci, belleğin sürdürülebilirliğini sağlamak adına gerekli bir mekanizma olarak öne çıkar. Unutma sadece bireysel hafızayı değil, aynı zamanda toplumsal belleği de etkileyen bir süreçtir. Toplumlar, geçmişteki olayları nasıl hatırlayacaklarını ve hangi olayların toplumsal hafızada yer alacağını belirlerken, değerler, kültürel etkileşimler ve politik güçler gibi unsurlar bu süreçte belirleyici olur. Augé, unutmanın toplumsal hafızadaki rolünü açıklarken çiçek ve tohum metaforunu kullanır. Ona göre, bir çiçeğin açması tohumun unutulması anlamına gelir. Bu metafor, unutmanın yeni başlangıçları ve yeniden doğuşu mümkün kıldığını ima eder. Augé'nin düşüncesine göre, unutma üç farklı biçimde yaşamı ve toplumsal hafızayı şekillendirir. İlk olarak, bireyler ve toplumlar geçmişte yaşanan bazı olayları bilinçli olarak unutmayı seçer, çünkü bu

unutma, geleceğe odaklanmayı sağlar. İkinci olarak, unutma, bireyin ya da toplumun kimliğini yeniden inşa etmesine imkân tanıyan bir süreçtir. Son olarak, unutma, bazı hatıraların ve olayların unutulmasına rağmen, belirli anıların ve deneyimlerin hafızada sürekli bir yer bulmasına olanak tanır ve bu seçici unutma, hatırlama sürecinin de bir parçası olarak işlev görür (Auge, 2018: 78-92).

Aleida Assmann ise unutmanın hafızanın doğasına ait bir olgu olduğunu ve hatırlamaktan daha normal bir insani durum olduğunu savunur. Ona göre, hatırlamak değil, unutmak insani ve toplumsal yaşamın temel biçimidir. Assmann'ın bu düşünceleri, unutmanın insan yaşamındaki ve toplumsal hafızadaki rolünü anlamamıza ve hatırlamak kadar unutmakla da nasıl ilişkilendirildiğine dair kapsamlı bir bakış sunar. Bu şekilde, unutma süreci, insanların kimliklerini oluşturmasında, anıları süzmesinde ve geleceğe yönelik planlar yapmasında önemli bir rol oynar (Assmann, 2015: 56).

3. Sinemanın Toplumsal Bellek Oluşturmadaki Rolü

Endüstriyel devrim, sanayileşme ve teknolojik gelişmeler, toplumsal yapılarda köklü değişimlere yol açmış, bireylerin yaşam biçimlerini, algılarını ve deneyimlerini derinden etkilemiştir (Hobsbawm, 1996: 28). Fabrikaların kurulması, makineleşmenin yaygınlaşması ve kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışı gibi faktörler, bireysel ve toplumsal hafızanın dönüşümünde etkili olmuş ve bu dönüşüm, sanatın üretimi ile tüketimini de kapsamıştır. Bu dönemde sanat, toplumsal hafızayı yeniden inşa etmek ve kitlelere yeni bir bilinç kazandırmak açısından önemli bir rol üstlenmiştir (Anderson, 2016: 8-12). Modernizmle birlikte, sanat geleneksel formlardan uzaklaşarak, bellek ve bilinç gibi kavramları merkeze almış ve yeni ifade biçimleri arayışına girmiştir. Sanatçılar, klasik kurallar ve normlardan sıyrılarak toplumsal sorunları ele almayı, politik olaylara dikkat çekmeyi ve insanın varoluşsal sorunlarına derinlemesine inmeyi hedeflemişlerdir (Anderson, 2009: 224). Bu bağlamda, sanat eserleri toplumsal hafızanın inşasında kritik bir işlev görmüş; bellek, bilinç ve kimlik gibi temalar aracılığıyla bireylerin ve toplumların geçmişle kurduğu ilişkiyi yeniden şekillendirmiştir (Williams, 2024: 38).

Sanatın izler kitle üzerinde bıraktığı etkiler, toplumsal belleğin şekillendirilmesinde önemli bir role sahiptir. Bir resim, bir heykel, bir müzik parçası ya da bir sinema filmi, izleyicilere duygusal deneyimler sunarak hatıraları canlandırabilir ve düşünsel süreçleri tetikleyebilir. Bu noktada, sinema, diğer sanat dalları arasında toplumsal bellek üzerindeki etkisi en güçlü olanlardan biri olarak öne çıkar. Sinemanın görsel ve işitsel unsurların birleşimiyle izleyicinin belleğinde kalıcı izler bırakabilme yeteneği, onu belleğin bir taşıyıcısı ve dönüştürücüsü yapar. Teknolojik ilerlemeler ve sanayileşme sürecinin bir ürünü olarak Lumiere Kardeşler tarafından geliştirilen sinema, zamanla modernizmin bir ifadesi haline gelmiştir. Sinemanın toplumsal bellek üzerindeki derin etkisi, imgelerin canlandırılması aracılığıyla belleği bir metafor olarak sunabilme kabiliyetinde yatmaktadır. Sinema, geçmişin anılarını imgeler aracılığıyla yeniden şekillendirerek izleyicinin kolektif hafızasını dönüştürür ve yeniden inşa etmektedir. Özellikle bellek temalı filmler, izleyicilere belirli tarihsel olayları ya da toplumsal travmaları hatırlatma işlevi görür. Bu süreçte sinema, toplumsal belleğin inşası ve aktarımı açısından hem bir aracı hem de bir yorumlayıcıdır. İzleyicinin geçmişe dair algılarını yeniden yapılandırarak, toplumsal hafızanın yeniden üretiminde önemli bir rol oynar.

Bellek hem bireysel hem de toplumsal düzeyde, kimliğin ve kültürün inşasında önemli bir rol oynar. Maurice Halbwachs'ın belirttiği gibi, bellek bireysel deneyimlerle toplumsal bağlamın etkileşimi sonucunda şekillenir (Halbwachs, 2019: 178-179). Sinema, görsel ve işitsel unsurların bir araya gelerek anlatıyı oluşturduğu bir sanat formudur ve bu anlatılar genellikle belleği harekete geçirir, hatıraları canlandırır ve izleyicilerde duygusal tepkiler uyandırır. Bu sanatın bellek üzerindeki etkisi ise birkaç şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, sinema geçmişini hatırlatma gücüne sahiptir. Bir film, geçmişte yaşanan olayları, toplumsal dönemleri, kişisel anıları ve kültürel değerleri görsel bir şekilde sunarak belleği canlandırabilmektedir. İzleyicilerde, film aracılığıyla sunulan geçmişe dair hatıralarını yeniden yaşayabilir, toplumsal belleği keşfedebilir ve kolektif bir deneyim yaşayabilir. İkinci olarak, sinema bireylerin ve toplumların kolektif belleğinin inşasına katkıda bulunur. Filmler, belirli bir toplumun tarihini, kültürünü, kimliğini ve deneyimlerini yansıtabilir. İzleyiciler bu filmler aracılığıyla toplumsal belleği keşfedebilir, farklı perspektifler

kazanabilir ve toplumlarıyla daha derin bir bağ kurabilir. Üçüncü olarak, sinema alternatif hatırlama süreçlerini teşvik eder. Filmler, olayları farklı açılardan anlatma, geçmişini yeniden kurgulama ve alternatif tarihler yaratma imkânı sağlar. Bu, izleyicilerin belleği sorgulamasına, mevcut anlatılara meydan okumasına ve farklı bakış açılarını keşfetmesine olanak tanır. Son olarak, sinema duygusal belleği harekete geçirir. Görsel ve işitsel unsurların birleşimi, izleyicilerde derin duygusal tepkiler uyandırabilir, hatıraları canlandırabilir ve empati kurmayı sağlayabilir. Ayrıca, hatırlama ve unutmanın yanı sıra toplumsal belleğin oluşumu, alternatif hatırlama süreçleri ve duygusal belleğin harekete geçirilmesi gibi konuları ele alarak toplumların ve bireylerin belleğini zenginleştirir ve derinleştirir. Bütün bunlar göz önüne alındığında, sinemanın bellek üzerindeki etkisi büyük önem taşıdığı söylenebilir.

Belleğin sinema üzerindeki etkisi, sinemacılar için vazgeçilmez bir konudur ve farklı biçimsel denemelerle ifade edilir. Örneğin, Resnais ve Tarkovsky gibi yönetmenler, geçmişin bugüne olan etkisini sürekli bir şekilde tekrarlarlar. Ancak bu tekrarlarla birlikte, belirleyici bir geri dönüşü kullanmak yerine, izleyiciye nerede bulunduğunu söyleyen bir yaklaşım benimserler. Bu, izleyiciyi geçmişin etkilerini hissetmeye ve belleğin karmaşık yapısını deneyimlemeye davet eder (Orr, 1997: 40-44). "Hiroşima Sevgilim (Hiroshima Mon Amour)" filmi, bellek ve bilincin sorgulandığı ve unutma ile hatırlamanın ön plana çıktığı bir yapımdır. Alain Resnais'in yönetmenliğini yaptığı film, Hiroşima'daki atom bombası faciasını hatırlatırken farklı görsel anlatım teknikleriyle belleği aktarmaktadır (Bergson, 2007: 42). Bergson'un zaman ve bellek kuramıyla ilişkilendirilen filmde, belleğin akış yönü önemlidir.

4. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada yönetmen Çağan Irmak'ın Dedemin İnsanları filmi toplumsal bellek ve sinema-bellek ilişkisi bağlamında nitel araştırma yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Nitel araştırma, olguları ve olayları kendi bağlamlarında anlamlandırmayı ve bu bağlamda onlara yüklenen anlamları incelemeyi hedefler. Tümevarım sürecinin izlendiği nitel araştırmada, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi yöntemler kullanılarak kavramlar, anlamlar ve ilişkiler açıklanır. Sinemanın toplumun bir yansıması olduğu gerçeği göz önüne alındığında, bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımının benimsenmesi uygun bir seçimdir (Creswell, 2013: 70-97).

4.1. Çalışmanın Modeli

Bu çalışmada, Dedemin İnsanları filmi üzerinden Türkiye'nin toplumsal belleğinde yer edinen nüfus mübadelesi ve bu mübadeleyle birlikte gelen insanların yaşadıkları ele alınmıştır. Analiz için durum çalışması modeli kullanılmıştır. Bu model, belirli bir durumu incelemek ve anlamak için kullanılan bir araştırma yaklaşımıdır. Durum çalışması modeli, genellikle "Nasıl?" ve "Niçin?" gibi sorulara odaklanır. Bu model, çalışmayı yapan araştırmacıların her bir durumu incelemek amacıyla temalar, konular veya belirli durumlar belirlemesine olanak tanır (Creswell, 2013: 96-99).

4.2. Çalışma Örnekleme

Bu araştırmanın evreni, Çağan Irmak'ın yönettiği Dedemin İnsanları filmidir. Film, Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal belleğinde yer eden 1923 yılında yaşanan mübadele döneminin 1980'li yıllarda bir aile üzerinden anlatılmaktadır. Bu çalışma evrenine dahil olan film, "amaçlı örnekleme" yöntemi aracılığıyla belirlenmiştir. Amaçlı örneklem, çalışmanın problemine ve amacına uygun olarak evrenden uygun olan öğelerin seçilmesidir.

4.3. Çalışma Verilerinin Toplanması

Verilerin toplanması için literatür çalışması yapılmış ve çeşitli kaynaklar incelenmiştir. Kitaplar, filmler gibi veri kaynakları araştırılarak ilgili bilgiler toplanmıştır. Araştırmanın odaklandığı film olan Dedemin İnsanları üzerinde detaylı bir inceleme yapılmış, Filmin içeriği ve sinematografik aktarımı titizlikle analiz edilmiştir. Filmin konusu, karakterleri, görsel öğeleri, dil kullanımı gibi unsurlar incelenerek veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Betimsel analiz yöntemi, elde edilen verilerin özetlenmesi, sınıflandırılması ve yorumlanması sürecidir. Araştırmanın odaklandığı temalar olan filme toplumsal bellek ve mekân ilişkisi, filmde toplumsal bellek ve kimlik ilişkisi ve filmde toplumsal belleğin yansımaları gibi konulara göre veriler özetlenmiş ve yorumlanmıştır.

5. Film: Dedemin İnsanları

Şekil 1: Dedemin İnsanları Filmi

Kaynak: <https://www.imdb.com/title/tt2150209/>

Yönetmen: Çağan Irmak

Senarist: Çağan Irmak

Oyuncular: Çetin Tekindor, Hümeysra, Zafer Algöz

Yapımı Yılı: 2011

5.1. Filmsel konusu

Filmin karakterlerinden olan Ozan, dedesi Mehmet Bey, annesi, babası ve anneannesiyle küçük bir Ege kasabasında hayatını sürdürmektedir. Ozan arkadaşlarıyla sorunlar yaşayan birisidir. Bu sorunların temelinde ise dedesinin Girit göçmeni olmasıdır. Ozan'ın dedesinin tek isteği Girit'e, çocukluğunun geçtiği eve bir daha gitmektir. Yaz sonunda biletler alınıp hazırlıklar yapılır, hep beraber Girit'e gidecekken 12 Eylül Darbesi olur, sokağa çıkma yasağı ile birlikte bu yolculuk gerçekleşmez. Filmin temel olay örgüsü, Ozan'ın ailesiyle birlikte yaşadığı küçük kasabadaki hayatı, dedesinin Girit özlemi ve bu özlemi gerçekleştirmek için yapılan planın darbeye engellenmesi üzerine odaklanır. Bu olaylar, filmde toplumsal bellek üzerinde etkili olan dönemselle ve kişisel deneyimleri yansıtmaktadır.

5.2. Filmin Karakterleri

"Dedemin İnsanları" filminde karakterlerin öyküleri ve toplumsal olayların yansımaları, izleyicilere toplumsal belleğin etkisini anlamak ve anlamlandırmak için önemli bir fırsat sunar. Film, toplumsal belleğin zenginliğini ve çeşitliliğini karakterlerin deneyimleri aracılığıyla aktarırken, toplumsal belleğin temsilcileri olarak işlev görerek izleyicinin bellek süreçlerini etkilemeyi hedefler. Mehmet Dede'nin

mübadele döneminde yaşadığı acılar, Ozan'ın kimlik arayışı ve değişimi, İbrahim'in darbe sonrası duruşu gibi karakterlerin öyküleri, izleyicilere toplumsal olayların ve dönemlerin etkilerini gösterir.

5.2.1. Mehmet Dede

7 yaşında mübadele ile Girit'ten ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Yolda geçirdiği zorlu bir yolculuk sırasında küçük kardeşi hastalanarak hayatını kaybetmiştir. Bu acı olaylar Mehmet Dede'nin hayatında derin izler bırakmıştır. Mehmet Dede, mübadele döneminde yaşadığı acıları ve hüznü temsil eden bir karakterdir. Mübadele, Türk ve Yunan halkları arasında yapılan nüfus mübadelesi anlamına gelir ve bu dönemde birçok insan yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmıştır. Mehmet Dede'nin yaşadığı acılar, filmdeki toplumsal belleği şekillendiren önemli bir olaydır ve izleyicilere bu dönemin etkilerini anlamalarına yardımcı olabilir.

5.2.2. Ozan

Filmdeki önemli karakterlerden biridir. İlkokula giden bir çocuktur ve haylaz bir yapıya sahiptir. Ozan, kimlik arayışı ve değişimi temsil eden karakterlerden biridir. Filmde, toplumsal kimlik ve aidiyet konusunda iç çatışmalar yaşayan bir genç olarak karşımıza çıkar. Toplumsal belleğin bir parçası olarak, kişisel kimlik ve toplumsal kimlik arasındaki etkileşimi yansıtarak izleyicilerin kimlik sorunlarına ve kimlik değişimine dair düşüncelerine olanak tanır.

5.2.3. İbrahim

İbrahim, darbe sonrası dönemdeki toplumsal duruşu ve idealist kişiliğiyle dikkat çeken bir karakterdir. Bu dönem sonrası siyasi baskılar ve otoritenin baskıcı politikalarına karşı duruşu, toplumsal bellekteki siyasi mücadelelerin temsili olarak görülebilir.

6. Filmde Toplumsal Belleğin Sunuma

Filmin sinematografik aktarımları, geçmişe ait imgeleri canlandırarak izleyicinin belleğinde hem duygusal hem de bilişsel bir etki bırakmaktadır. Film, bu yönüyle toplumsal belleği yeniden inşa etmektedir ve izleyicinin geçmiş olayları ve

deneyimleri hatırlamasını sağlamaktadır. Bu süreçte, toplumsal belleğin yeniden kurgulanması sırasında sorgulama ve eleştiri yapma da teşvik etmektedir. Karakterlerin yaşadığı deneyimler ve olayların ardındaki neden-sonuç ilişkileri, izleyicilerin belleklerini sorgulamalarına ve geçmişini daha detaylı anlamlandırmalarına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, film toplumsal belleğin oluşumunda önemli bir araç olarak kullanılır ve seyircilere geçmişini hatırlatmanın yanı sıra, toplumsal olayların etkilerini anlama ve sorgulama imkânı da sunar (Connerton, 2014: 92). Dedemin İnsanları filminde karakterlerin öyküleri ve toplumsal olayların yansımaları, izleyicilere toplumsal belleğin etkisini anlamak ve anlamlandırmak için önemli bir fırsat sunmaktadır. Film, toplumsal belleğin zenginliğini ve çeşitliliğini karakterlerin deneyimleri aracılığıyla aktarırken, izleyicilere geçmişin izlerini takip etme ve toplumsal belleğin etkilerini anlama şansı vermektedir. Filmin ele aldığı konu, geçmişte yaşanan acı dolu olaylarla bir döneme odaklanırken, belleği ve tarihi sorgulamaya zorlamaktadır. Bu sorgulama, geçmişin öznelştirilmesiyle mücadele etmeyi ve nesnel bir perspektife ulaşmayı hedeflemektedir.

7. Filmde Toplumsal Bellek ve Mekân

Mekânlar, toplumun hafızasını oluşturan ve toplumsal belleği şekillendiren temel unsurlardan biridir. Maurice Halbwachs'ın toplumsal bellek kuramı, mekânın bu bağlamdaki önemini vurgular. Halbwachs'a göre, toplumsal bellek mekânsal bağlamda inşa edilir ve mekânlar, belleğin canlanmasına ve sürdürülmesine yardımcı olur (Halbwachs, 2019: 178-179). Bu bağlamda, Dedemin İnsanları filmi mekânların toplumsal bellekteki rolünü etkili bir şekilde yansıtır ve mekânların belleği nasıl şekillendirdiğine dair önemli ipuçları sunar. Film, bir Ege kasabasında geçen olayları anlatırken, mekânların toplumsal belleği nasıl yansıttığını ve şekillendirdiğini göstermektedir. Ege kasabasındaki günlük yaşam, mekânlar aracılığıyla toplumsal belleğin taşıyıcısı olarak işlev görmektedir. Ozan'ın ve ailesinin yaz için gittikleri bağ evi, Ege insanının sıcak mizacını ve yaşam tarzını temsil etmektedir. Bu bağ evi, Ege'nin huzur dolu atmosferini ve yerel kültürün özelliklerini yansıtmaktadır. Halbwachs'ın belirttiği gibi, bu tür mekânlar toplumsal belleğin bir parçası olarak toplumsal kimlik ve aidiyet duygusunun güçlenmesine katkıda bulunur. Filmde, Ozan'ın dedesinin Girit yaşamı ve İzmir'e geliş süreci de mekânların toplumsal bellek

üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Girit'teki yaşam, beyaz kireç duvarlı evler, dar sokaklar, çiçekli bahçeler ve huzurlu mekânlarla betimlenir. Bu mekânlar, geçmişin huzurlu ve estetik yönlerini yansıtır ve toplumsal belleğin taşıyıcıları olarak işlev görmektedir. Ancak mübadele süreciyle birlikte bu güzel ve huzurlu mekânlar yok olmuştur. Zorunlu orunlu olarak evlerini terk etmek zorunda kalmaları, bu mekânların toplumsal bellekte derin izler bırakmasına neden olmuştur.

8. Filmde Toplumsal Bellek ve Kimlik

Filmde toplumsal bellek ve kimlik arasındaki ilişki, önemli bir tema olarak ele alınmaktadır. Toplumsal bellek, bireylerin yalnızca kişisel anılarından değil, aynı zamanda bir grubun kolektif hafızasından oluşan bir bilgidir. Bu bellek, grupların geçmiş deneyimlerini, değerlerini ve kültürel mirasını nesilden nesile aktararak, grubun kimliğini korur ve sürdürülebilir kılmaktadır (Halbwachs, 1992: 66).

Filmin anlatısı, Ozan'ın aidiyet duygusu ve kimlik arayışı üzerine odaklanmaktadır. Ozan, dedesinin göçmen geçmişi ve aidiyetiyle bağlantı kurarak toplumsal belleği keşfeder. İlk başta göçmenlere yönelik ayrımcı tutumlarıyla dikkat çeken Ozan, dedesinin hikayesini öğrendikçe anlam değiştirir ve onun acılarını anlamaya başlar. Bu süreçte toplumsal bellek, Ozan'ın kimlik oluşumunda belirleyici bir rol oynamaktadır. Filmin temel tartışması, bellekten ve toplumsal bağlılıktan kaynaklanan kimlik çatışmaları etrafında şekillenmektedir. Ozan, aidiyetini belirlemek ve kendi kimliğini bulmak için geçmişle yüzleşir ve göçmen kökenine sahip olmanın ne anlama geldiğini keşfeder. Bu çatışma, toplumsal belleğin gücünü ve kimlik oluşumundaki etkisini göstermektedir.

Filmin toplumsal bellek ve kimlik üzerinde odaklanması, grup bağlılığı, aidiyet ve kimlik oluşumu gibi temaları ele almasıyla dikkat çekmektedir. Toplumsal belleğin gruplar aracılığıyla aktarılması ve kimlik oluşumunda rolü, filmin merkezi tartışmalarından birini oluşturmaktadır. Filmde ailesinin kökenleri günümüzde Yunanistan'a bağlı olan Girit adasına dayanan ve dedesi Mehmet Bey zamanında mübadele ile Türkiye'ye göçmek durumunda kalan Giritli bir göçmen ailesinin toplumsal bellek olan filmde geçen ifadelerden ve kimi zaman karakterlerin diyaloglarından anlaşılmalıdır. Kimliğin tezahürü anlamında bir başka karakter 12

Eylül darbesinde karşıt fikirleriyle öne çıkan İbrahim yer almaktadır. Film İbrahim karakteri üzerinden toplumsal belleğe dair gerçeklerin ortaya çıkartılmasında aracı rolünü oynamaktadırlar. Bu karakterler üzerinde mübadeleyi doğuran temel nedenler, darbenin getirdiği sıkıntılar, sistemin getirdiği nüfus eksenli tartışmalar aktarılmaktadır. İbrahim karakteri, 12 Eylül darbesinde karşıt fikirleriyle öne çıkan biridir. Onun aracılığıyla toplumsal bellekteki gerçeklerin ortaya çıkarılması sağlanmaktadır. Filmin içinde mübadeleyi doğuran temel nedenler, darbenin yarattığı zorluklar ve sistemin getirdiği nüfus tartışmaları gibi toplumsal konular aktarılmaktadır. İbrahim'in durumu ve fikirleri, toplumsal belleği ve kimlikleri sorgulamaya yönlendirir ve bu konuların tartışılmasına katkıda bulunur. Bu şekilde film, toplumsal bellek ve kimlik temalarını karakterlerin aracılığıyla ele alarak geçmişin etkilerini ve toplumun dönemsel sıkıntılarını yansıtmaktadır. Mübadele, darbe ve sistem gibi toplumsal olaylar, karakterlerin deneyimleri ve diyalogları aracılığıyla izleyiciye aktarılır. Bu sayede toplumsal belleğin yarattığı gerçekler ve kimlik oluşumundaki etkisi vurgulanır.

Filmin toplumsal bellek ve travma teması üzerinden bakıldığında, karakterlerin yaşadığı travmatik olayların bellekte hatırlanarak aktarıldığı görülmektedir. Dedenin mübadeleyle yaşadığı travma, çocukluğunda ayrılmak zorunda kaldığı ev, yolculuk sırasında kaybettiği küçük kardeşi ve mübadelenin yol açtığı yersiz yurtsuzluk gibi unsurlar, filmde melodram kalıpları içinde temsil edilmektedir. Ayrıca, filmde 12 Eylül 1980 darbesinin yaşanması da travmatik bir olay olarak sunulmaktadır. Bu dönemde yaşanan acılar, toplum içinde "öteki" olma durumunu ve bu durumun yarattığı ruhsal çöküntüleri de anlatı içinde yer alır. Bu şekilde film, toplumsal belleğin ve travmanın etkilerini, karakterlerin yaşadıkları travmatik deneyimler üzerinden aktarmaktadır. Bu deneyimler, bellekte hatırlanarak anı olarak aktarılır ve izleyicinin duygusal bir tepkiyle karşılaşmasını sağlar. Melodram kalıpları, bu travmatik olayların yoğunluğunu ve duygusal etkisini artırmak için kullanılır. Böylece film, toplumsal bellek ve travma konularında izleyiciye derin bir duygusal deneyim sunar.

Filmde mübadeleyle ülkeye gelenlerin öteki olarak konumlandırılması, aidiyet hissetme zorluklarına ve çoğunluğun onları kabul etmekteki yaklaşım zayıflıklarına dair toplumsal bellekte yer alan bir gerçeği yansıtır. Bu bağlamda Althusser'in

ideolojinin kişileri özne olarak konumlandırma ve çağırılma mekanizması teorisi açıklayıcı olabilir. Kendi imajlarından farklı olanları öteki olarak tanımlarlar ve onları kendi imajlarından ayırıştırarak ötekileştirirler, böylece kendi benlik imajlarını güçlendirirler. (Althusser, 2010: 72).

9. Bulgular

Dedemin İnsanları filminde toplumsal bellek ve travma temaları derinlemesine ele alınmaktadır. Film, mübadele gibi travmatik bir olayın toplumsal bellekteki yerini ve bu travmanın nesiller boyunca nasıl aktarıldığını göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil eder. Büyükbaba Mehmet Bey'in yaşadığı göç sonrası zorluklar ve memleket özlemi hem anlatılar hem de ritüeller aracılığıyla torunu Ozan'a aktarılmakta, bu süreç toplumsal belleğin bireysel hafızaya nasıl dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Anlatıların, ritüellerle birleşmesi, geçmişle yüzleşme ve bireysel kimlik inşası süreçlerinde belirleyici rol oynar.

Film, toplumsal belleğin ritüel ve anlatılar yoluyla nasıl canlı tutulduğunu vurgular. Mehmet Bey'in mübadele dönemine dair hatıralarını, geleneksel yemekler, kutlamalar ve gündelik yaşamın bir parçası hâline getirdiği anma pratikleriyle birleştirmesi, toplumsal belleğin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu ritüeller, toplumsal hafızayı diri tutmanın yanı sıra bireysel düzeyde de geçmişle kurulan bağı güçlendirir ve kolektif belleğin kuşaklar arası aktarımını sağlar.

Göç teması, toplumsal bellek ve aidiyet meseleleriyle iç içe işlenmiştir. Mehmet Bey'in Türkiye'de aidiyet hissini tam olarak kuramaması, film boyunca nostalji ve geçmişe özlemle şekillenen bir kimlik sorununu yansıtır. Göçmen kimliği, geçmişin kalıcı bir bellek unsuru hâline gelmesiyle birlikte, bu aidiyet eksikliği sonraki kuşaklarda da etkili olur. Mehmet Bey'in yaşadığı nostaljik hisler ve bellek aktarımı, torunu Ozan'ın kimlik arayışında önemli bir yer tutar. Bu durum, toplumsal belleğin bireyler üzerindeki uzun vadeli etkilerini göstermektedir.

10. Öneriler

Bu çalışmanın bulguları doğrultusunda, toplumsal bellek ve sinema arasındaki ilişkilerin daha detaylı bir şekilde incelenmesi için birkaç öneri sunulabilir. İlk olarak, farklı yönetmenlerin ve kültürlerin toplumsal bellek temalarını nasıl işlediğine dair

kapsamlı karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. Bu tür çalışmalar, çeşitli sinematografik yaklaşımlar ve toplumsal bellek anlatıları arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyarak, sinemanın toplumsal bellek üzerindeki etkilerini daha geniş bir perspektifte değerlendirme imkânı sağlayabilir.

İkinci olarak, belgesel ve kurmaca filmlerin toplumsal bellek üzerindeki etkilerini karşılaştıran çalışmalar gerçekleştirilebilir. Belgesellerin gerçek olayları ve tanıklıkları ön plana çıkarma eğilimi ile kurmaca filmlerin dramatik anlatılar ve karakter gelişimi yoluyla toplumsal bellek oluşturma potansiyeli arasındaki farklar, bu tür analizlerle daha net anlaşılabilir. Böylece, her iki türün toplumsal bellek üzerindeki etkileri daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilebilir.

Üçüncü olarak, toplumsal bellek çalışmaları, tarih, sosyoloji, psikoloji ve edebiyat gibi farklı disiplinlerle entegre edilerek multidisipliner bir yaklaşım benimsenebilir. Bu sayede, toplumsal bellek kavramının daha kapsamlı ve derinlemesine incelenmesi sağlanabilir. Çeşitli disiplinlerin bakış açıları, toplumsal bellek olgusunun daha geniş bir anlayışını sağlayabilir ve farklı yönlerinin ele alınmasına katkıda bulunabilir.

Dördüncü olarak, sinema filmlerinin toplumsal bellek üzerindeki etkilerini ölçmek için izleyici tepkileri ve algıları üzerine odaklanan ampirik araştırmalar yapılabilir. Bu tür çalışmalar, filmlerin toplumsal bellek oluşturma sürecindeki etkilerini ve izleyicilerde nasıl bir farkındalık yarattığını ortaya koyabilir. İzleyici tepkileri ve algıları üzerine yapılan ampirik analizler, sinemanın toplumsal bellek üzerindeki etkilerini daha somut bir şekilde değerlendirme fırsatı sunabilir.

Beşinci olarak, toplumsal bellek temalarının eğitim süreçlerine entegre edilmesi ve sinemanın eğitimde bir araç olarak kullanılması teşvik edilmelidir. Sinemanın, tarihsel olaylar ve toplumsal kimlikler hakkında daha detaylı bir anlayış geliştirmeye yönelik eğitim materyali olarak kullanılması, öğrencilerin bu konularda daha bilinçli bir perspektif kazanmalarını sağlayabilir.

Son olarak, sinemanın yanı sıra, dijital medya ve yeni teknolojilerin toplumsal bellek oluşturmadaki rolü üzerine araştırmalar yapılmalıdır. Özellikle dijital platformlarda yayımlanan içeriklerin toplumsal bellek üzerindeki etkileri, gelecekteki bellek

çalışmalarına yön verebilir. Dijital medyanın toplumsal bellek üzerindeki etkilerini incelemek, medya ve teknolojinin belleği nasıl şekillendirdiğini anlamak açısından önemlidir. Bu öneriler, toplumsal bellek ve sinema arasındaki ilişkilerin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına ve sinemanın toplumsal bellek üzerindeki rolünün daha derinlemesine değerlendirilmesine katkıda bulunabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada toplumsal bellek ve sinema arasındaki ilişki, sinemanın toplumun düşünce iklimi üzerindeki etkisi ve toplumsal belleğin inşası süreci ele alınmıştır. Çalışma, sinema filmleri üzerinden hatırlama ve unutma pratikleri üzerindeki işlevsel rolü açıklamaya yönelik bir çaba gösterilmiştir. Bellek ve sinema konuları kapsamlı bir şekilde incelenirken, sinemanın belleği şekillendirme üzerindeki etkisi de ortaya konmuştur.

Sanayileşme sonrası yaşanan süreçlerde, toplumların çatışmaları ve travmatik sonuçlar, bellek çalışmalarında artışa neden olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı gibi büyük çaplı olaylar ve bu süreçte yaşananlar, toplumsal belleğin daha fazla görünür hale gelmesine yol açmıştır. Bu dönemde travmatik deneyimler ve çatışmalar, bireylerin ve toplumların belleklerinde derin izler bırakmıştır.

Maurice Halbwachs'ın toplumsal bellek üzerine yaptığı çalışmalar, travma, kimlik ve mekân gibi kavramlarla yakın ilişkilidir ve pek çok disiplinin ilgi alanına girmiştir. Halbwachs, toplumsal belleğin sosyal süreçlerle nasıl etkilendiğini ve toplumsal bağlamla olan ilişkisini vurgular. Bu bağlamla çalışmada, bellek ve sinema ilişkisi ayrıntılı bir şekilde ele almak, toplumsal bellek ve sinema arasındaki ilişkiyi incelemek ve sinemanın toplumsal belleğin inşasında oynadığı rolü anlamaktır. "Dedemin İnsanları" filminde toplumsal bellek ve sinema ilişkisi üzerine yapılan analizler sonucunda filmin, toplumsal belleğin inşası, anlatı yapısı ve izleyiciyle etkileşimi gibi konuları ele aldığı görülmektedir.

Dedemin İnsanları filminde yapılan analizler sonucunda aşağıdaki hususlar tespit edilmiştir:

Filmde Toplumsal Belleğin Yansımaları: Film, Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal belleğinde yer eden 1923 yılında yaşanan mübadele dönemini ele almaktadır. Bu

dönemin toplumsal bellekteki yansımaları, karakterlerin yaşadığı deneyimler ve aile hikayesi aracılığıyla aktarılmaktadır. Film, toplumsal belleğin geçmişe dair anıları, deneyimleri ve kolektif hafızayı nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

Filmde Kişisel ve Aile Hikayelerinin Toplumsal Bağlamı: Film, bir aile üzerinden toplumsal belleği ele alırken, kişisel ve aile hikayelerinin toplumsal bağlama olan etkisini vurgulamaktadır. Karakterlerin geçmişle olan bağlantıları, toplumsal olaylarla nasıl etkileşime girdiğini ve bireysel hafıza ile toplumsal belleğin nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Filmde, aynı kimlikten ve hatta aynı inançtan geldiği halde çeşitli nitelendirmelerle insanlar üzerindeki ayrımcılık ve ötekileştirme temaları önemli bir yer tutmaktadır. Mübadele ile birlikte gelen ve geldiği yerde dışlanan insanların yaşadığı zorluklar ve kimlik mücadeleleri filmde aktarılmaktadır. Filmde temsil edilen travmaların ortak özelliği, bir arada yaşayan veya yaşayamayan insanların birbirine karşıt olarak sunulan kimliklerin mücadelesidir. Bu mücadele, kendisini öz olarak gören bir temel üzerinden ötekileştirmeye ve "öteki" olarak görülen insanlara karşı gelişen olayların kimlikler üzerinde olumsuz etkileriyle aktarılmaktadır. Bu tespitler, filmdeki toplumsal bellek, kimlik mücadelesi ve ötekileştirme temalarının önemini vurgulamaktadır. Filmi, toplumdaki ayrımcılık ve kimlik çatışmalarını göstererek, toplumsal belleğin oluşumunda ve kimliklerin üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır.

Dedemin İnsanları filminde dramatik unsurlar, duygu yoğunluğu yaratan sahneler ve karakterle özdeşleşme, izleyicilerde bir rahatlama hissi yaratır. Bu durum, toplumdaki unutmaya isteğine cevap verir ve izleyicilere bir tedavi süreci yaşatır. Filmde Ozan'ın Girit'e giderek filmi mutlu bir şekilde sonlandırılması izleyicilerde rahatlama, gülümseme ve tedavi hissi uyandırmakta. Ancak, önemli olan acı olan durumların toplumsal ve tarihsel arka planından ayrı olarak aktarılırken gerçekçi bir değerlendirmenin engellenmemesidir.

Filmlerde acı olayları mutlu bir şekilde sonlandırma yöntemi, izleyicilerde olumlu hisler uyandırmak ve duygusal bir tatmin sağlamak amacıyla kullanılabilir. Ancak bu, toplumsal bellekteki acı olayların nesnel boyutları ve bağlamını göz ardı etmemesi gerekir. Acı olaylar, sadece yaşanmış talihsizlikler ve travmatik durumlar olarak aktarılırsa, gerçekçi bir değerlendirme yapılamaz ve olaylar bağlamından kopmuş bir şekilde kalır. Bu nedenle, filmler acı olayları aktarırken,

toplumsal ve tarihsel arka planı da göz önünde bulundurmalıdır. Bu olaylar, gerçekçi bir şekilde sunulmalı ve izleyicilerin bu olayları toplumsal, tarihsel ve duygusal bir bağlam içinde anlamaları sağlamalıdır. Böylece, acı olaylar sadece talihsizlikler ve travmalar olarak değil, toplumun geçmişi, yaşanan deneyimler ve bu deneyimlerin etkileriyle birlikte anlam kazanır.

Filmde Belleğin İnşası ve Anlatı: Çalışma konusu olan 'Dedemin İnsanları' filmi gibi birçok sinema yapıtında geçmişin öyküleme biçimiyle ilginç hale getirilmesi sıkça kullanılan bir yöntemdir. Giriş-gelişme-sonuç yapısıyla, olaylar belirli bir düzen içinde anlatılır ve toplumsal bellekte nasıl hatırlanmak isteniyorsa o şekilde öykülenir ve aktarılır. Bu filmde de, olay örgüsü içinde belli bir durum ön plana çıkarılarak hikâyenin temel düğümü belirlenmekte ve aktarılmakta. Bu şekilde, toplumsal bellekteki yaşantılar farklı bir biçimde yeniden oluşturulmakta ve öne çıkarılan noktalara odaklanılmaktadır. Örneğin, 'Dedemin İnsanları' filminde 12 Eylül 1980 askeri darbe tarihine denk gelen olaylar örgüsü böyle bir yaklaşımın bir örneği olabilir.

Filmin toplumsal bellekte var olan yaşantıları farklı bir biçimde aktarması doğru bir tespittir. Toplumsal bellekteki derin sorgulamalara girmeden anlatısını gerçekleştiren film, travma anlatı unsurlarıyla karakterler aracılığıyla izleyiciyle özdeşleşme kurarak ve rahatlama hissi uyandıran bir sonla tamamlanır. Bu tespitler, 'Dedemin İnsanları' filminin sinematik anlatı yapısını ve toplumsal belleğe olan etkisini yansıtmaktadır. Filmin anlatı biçimi ve yapılandırması, toplumsal belleğin öykülenmesi ve yeniden inşası üzerindeki etkisini göstermektedir.

Filmde İzleyiciyle Özdeşleşme: Sinema, izleyiciyi toplumsal belleğin bir parçası haline getirir ve izleyicinin kendi kişisel deneyimleriyle bağlantı kurmasını sağlar. İzlenen bir film, izleyicinin kendi yaşadığı, bildiği veya öğrendiği olaylarla ilişkilendirilerek anlam kazanır. Tıpkı, Halbwachs'ın belirttiği gibi, bireyin hatırlama süreci toplumsal deneyimlerden etkilenir. Film izleme deneyimi de bu sürece dahil olabilir.

İzleyici, filmlerde gördüğü olayları, karakterleri ve mekanları kendi toplumsal deneyimleriyle ilişkilendirerek hatırlar ve yorumlar. Filmler, izleyicilere ortak bir dil ve anlam sunar ve toplumsal belleğin oluşumunda önemli bir rol oynar. Bu nedenle, sinema ve toplumsal bellek arasındaki ilişki karmaşık ve etkileşimli bir süreçtir.

İzleyiciye ortak anıları hatırlatır, yeni deneyimler sunar ve toplumsal belleği yeniden inşa etmede etkili bir rol oynar.

Filmlerin dramatik yapısı, duygu yoğunluğu yaratan sahnelerin ardından izleyiciye bir tür iyileşme ve rahatlama hissi verebilir. Bu, izleyicinin filmdeki karakterle özdeşleşmesi ve karakterin yaşadığı zorlukların üstesinden gelmesini görmesiyle gerçekleşir. Film, izleyiciye duygusal bir tatmin sağlar ve izleyiciyi bulunduğu gerilimli durumdan kurtarır. Ancak, toplumsal belleğin aktarımında, acı dolu olayların yalnızca iyileştirici bir sonla bitirilmesi, toplumun travmatik geçmişini yeterince anlamamıza ve değerlendirmemize engel olabilir. Unutma isteği, acı olayların gerçekçi bir şekilde ele alınmasını ve bağlamdan kopmadan sunulmasını engelleyebilir. Yaşanan travmaların sadece dramatik birer olay olarak sunulması, gerçekten yaşanmış olan talihsizlikleri ve travmatik durumları yeterince anlamlandırılmasına yardımcı olmaz. Bu nedenle, toplumsal belleğin aktarımında gerçekçilik ve bağlamsallık önemlidir. Acı dolu olaylar, tarihsel ve toplumsal arka planlarıyla birlikte sunulmalı ve izleyiciye derinlemesine bir anlama imkânı tanınmalıdır. Bu şekilde, yaşanan acı olaylar toplumsal ve tarihsel bir perspektiften ele alınarak daha bütüncül bir anlatı oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, Benedict. (2016). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso.
- ANDERSON, Sybol S.C. (2009). *Hegel's Theory of Recognition: From Oppression to Ethical Liberal Modernity?*. Continuum
- ARISTOTLE, (1996). *On Memory and Recollection*. In *The Works of Aristotle* (ss. 134-150). Oxford University Press.
- ASSMANN, Aleida (2015). *Formen des Vergessens*, Johannes Gutenberg-Stiftungsprofessur Vorlesungsreihe, Mainz, 30.06.2015.
- ASSMANN, Aleida (2019). *Memory and Political Change*. Oxford University Press.
- ASSMANN, Jan (2015). *Kültürel Bellek* (Çeviren: Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

ÖZTÜRK, Ali (2024). Sinema ve Toplumsal Bellek İlişkisi: "Dedemin İnsanları" Filmi Üzerine Bir Analiz. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder), 12 (3), 1718-1750.

AUGE, Marc (2018), Unutma Biçimleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

BADDELEY, Alan D. (1997) Human Memory: Theory and Practice. Allyn & Bacon

BAL, Mieke; CREWE, Jonathan ve SPITZER Leo (1998). Acts of Memory. Cultural Recall in the Present, Dartmouth College Press.

BARBARA, Misztal, (2003) Theories of Social Remembering, (Maidenhead, Philadelphia: Open University Press.

BENNET, D. (2006). The Interventions of Loneliness: Psychoanalysis and the Subject of Trauma. Routledge.

BENNET, Edward Armstrong (2006). Jung aslında ne dedi?. (Çev: I. Çobanlı). İstanbul: Say Yayınları.

BERGSON, Henri (2007). Madde ve Bellek, (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Dost Yayınları.

CASEY, Edward (2000). Remembering: A Phenomenological Study. USA: Indiana Universty Press.

CICERO, Marcus Tullius (2001). De Oratore. Harvard University Press.

CONNERTON, Paul (2019). Toplumlar Nasıl Anımsar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

CRESWELL, John (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni, (3. Baskıdan Çeviri), (Çeviri Editörleri: M. Bütün ve SB Demir). Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.

DEVELİOĞLU, Ferit (2004), Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

DEVINE-WRIGHT, Patrick (2003), A Theoretical Overview of Memory and Conflict, (Editörler), Ed Cirns ve Michael D. Roe. The Role Of Memory in Ethnic Conflict, New York: Palgrave Macmillan. 9-33.

DOLANSKY, Fanny (2018) Rome: A Sourcebook on the Ancient City.

DUNN, John C. (2004). Remember-Know: A Matter of Confidence, Psychological Review.

ÖZTÜRK, Ali (2024). Sinema ve Toplumsal Bellek İlişkisi: "Dedemin İnsanları" Filmi Üzerine Bir Analiz. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder), 12 (3), 1718-1750.

DURKHEIM, Emile (2006), Sosyoloji Üzerine. Paradigma Yayınları.

DURKHEIM, Emile (2019). Sosyolojik Yöntemin Kuralları (Çev. Özcan Doğan). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

FISCHER, Torben ve LORENZ, Matthias (2009). Lexikon der Vergangenheitsbewältigung in Deutschland. Debatten- und Diskursgeschichte des Nationalsozialismus nach 1945. Bielefeld: Transcript Verlag.

HALBWACHS, Maurice (1992). On Collective Memory. The University of Chicago Press.

HALBWACHS, Maurice (2019). Hafızanın Toplumsal Çerçevesi. (Çev. B. Uçar) Ankara: Heretik Yayınları.

HALBWACHS, Maurice (2019). Kolektif Bellek. (Çev. Z. Karagöz) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

HAMILTON, Edith ve CAIRNS Huntington (2005). The Collected Dialogues of Plato. Princeton University Press

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. (2008). The Phenomenology of Spirit. Oxford University Press.

HOBSBAWM, Eric (1996). The Age of Revolution: 1789-1848. Vintage Books.

HUME, David (2000). A Treatise of Human Nature. Oxford University Press.

KARPICKE, Jeffrey D. (2012). Retrieval-Based Learning: Active Retrieval Promotes Meaningful Learning. Current Directions in Psychological Science.

KOCATÜRK, Utkan (1988). Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Türk Tarih Kurumu,Tarihi Kronolojisi, 1918 1938, Ankara: TTK Basımevi

LOCKE, John (2000). İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme. Kabalcı Yayınevi

MİSZTAL, Barbara A. (2003). Theories of Social Remembering. Open University Press.

NORA, Pierre (2006). Hafıza Mekanları. (Çev. M. E. Özcan). Ankara: Dost.

ÖZTÜRK, Ali (2024). Sinema ve Toplumsal Bellek İlişkisi: "Dedemin İnsanları" Filmi Üzerine Bir Analiz. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder), 12 (3), 1718-1750.

O'BOYLE, Cherie G. (2006). History of Psychology: A Cultural Perspective. Psychology Press & Routledge Classic Editions

ORR, John (1997). Sinema ve Modernlik. (Çev: A. Bahçivan). Ankara.

PALLIS, Alexander Anastasius (1997). Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922). (Çev. O. Azizoğlu), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

PLATON, (2009). Menon: Erdem Üzerine. (Çeviren: Ahmet Çiğdem). Bursa: Sentez Yayıncılık.

PRINCETON, (1969). Plato, (Ed. Meno. H ve N. Fowler). Harvard University Press.

RAYMOND, Williams. (2024). Kültür ve Toplum: 1780-1950. İletişim Yayınları.

SCHÖNBERGER, Viktor Mayer (2009). The Virtue Of Forgetting In The Digital Age. USA: Princeton University Press.

SLAUGHTER, C. (1975). Marxism and The Class Struggle. London: New Park Publication.

WHITEHEAD, : Alfred North (2009). Doğa ve Yaşam. NTV Yayınları.

WHITEHEAD, Anne (2008). Memory: The New Critical Idiom. New York: Routledge Press.

WINTER, Jay ve SIVAN Emmanuel (2005). War and Remembrance in the Twentieth Century. Cambridge: Cambridge University Press.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması: Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Akademik Finansal Destek: Çalışma için herhangi bir kurum veya kuruluşun akademik finansal destek alınmamıştır.